

De braspenning van Frederik van Blankenheim

Enige tijd geleden is een kwart braspenning op naam van de Utrechtse bisschop Frederik van Blankenheim (1394-1423) geslagen in de muntplaats Hasselt aan het licht gekomen.



Voorzijde: naast elkaar geplaatste wapens (links het wapen van Utrecht, rechts de leeuw van Blankenheim), getooid met een leeuw als helmteken; omschrift: FREDERIC:DEL:GRA:EPC:[TR]AIE (interpunctie twee cirkels)

Keerzijde: Kort gevoet kruis met in tegenovergestelde hoeken adelaars en leeuwen; omschrift: +MONETA:NOVA[:]D[E]HAS[S]ELENSIS (interpunctie twee Andreaskruisjes).¹ Massa 0,63 gram, diameter 21 mm. De munt is danig verweerd: het oorspronkelijke gewicht zal hoger zijn geweest.

Nader onderzoek wees uit dat van deze emissie drie andere denominaties bekend zijn gepubliceerd. In 1942 verwierf het Koninklijk Penningkabinet de grootste denominatie, de braspenning oftewel dubbele groot.² De vondst 'Barneveld 1958' bevatte de achtste braspenning (kwart groot), die ook door het KPK werd verworven.³ De halve braspenning of groot uit deze serie is onder catalogusnummer 252 opgenomen in het meest recente overzichtswerk van de Utrechtse muntslag, *Les Monnaies des Évêques, de la Ville et de la Seigneurie d'Utrecht (937-1581)* uit 1991. De munt bevond zich in een niet

nader aangeduide privécollectie en heeft volgens de afbeelding een doorsnede van 28 millimeter. De emissie is nauwelijks bekend: zelfs in Van Gelders overzichtsartikel *Oostnederlands geld omstreeks 1400* uit 1980 is de serie niet vermeld.

Navolging

De braspenning is in Vlaanderen ingevoerd onder Jan zonder Vrees (1404-1419).⁴ De Vlaamse braspenning wordt ook binnen de huidige Nederlandse landsgrenzen teruggevonden.⁵ Ook in Utrecht circuleerde de munt: op vrijdag 24 januari 1416 wordt in het Utrechtse Buurspraakboek melding gemaakt van braspenningen.⁶

Van de Vlaamse braspenning bestaan twee emissies. De eerste emissie dateert uit 1409 en heeft 'open' A's, dat wil zeggen: de letters A hebben geen balkje tussen de poten. De tweede emissie uit 1416 heeft gesloten A's. De Utrechtse braspenning heeft open A's en is dus een navolging van de eerste Vlaamse emissie. Dat kan erop duiden dat de

JOS BENDERS /
PETER VAN DE
KOPPEL



braspenning of dubbele
groot. KPK inv. 1942-
0021

achtste braspenning of
kwart groot.
KPK inv. 1958-0485

Utrechtse navolging van 1416 of eerder dateert. Een alternatieve interpretatie is dat de muntmeester deed voorkomen dat de munt van hoger gehalte was dan daadwerkelijk het geval was: de eerste emissie was immers van een hoger gehalte dan de tweede.

Hasselt als muntplaats

Een (bisschoppelijke) munt te Hasselt wordt voor het eerst genoemd in het voorjaar van 1404. In een Deventer rekening is op 13 mei 1404 sprake van overleg 'um der munte te Hasselt, want men daer ghelt sloech na onser munte'.⁷ Het gaat hier om de 'plak' die tot dan toe in Deventer was gemunt. Op 4 april 1408 werd het gehalte van de Hasseltse plak te Deventer getoetst.⁸ Mogelijk waren dit nieuw geslagen plakken, maar het kunnen ook exemplaren van enkele jaren oud zijn geweest. Op 11 maart 1410 ontving de stad Deventer een brief van de bisschop over 'den paymente van Renen'.⁹ Blijkbaar was de munt weer verplaatst. In ieder geval was de Hasseltse munt in 1404 actief, en vermoedelijk nog enkele jaren daarna tot uiterlijk begin 1410.

In 1415 wordt in Deventer gemunt.¹⁰ Op 28 mei 1416 is weer sprake van Hasselt. Johan de Vriese wordt dan voor drie jaar als muntmeester aangesteld. Hasselt wordt genoemd als muntplaats, maar het staat de muntmeester vrij om elders binnen het bisdom te munten. De nieuwe zilveren 'penning' moest een gehalte hebben van drie penning en 20 grein en per Trooise mark moesten er 68 worden geslagen.¹¹ Dit komt neer op een bruto massa van 3,60 gram en 1,10 gram fijn zilver per munt.¹² De massa van de Hasseltse 'brede plakken' of 'ganzen' die Van der Chijs kende varieerde tussen de 3,3 en 3,95 gram, wat correspondeert met het voorschrift uit 1416.¹³

Op 15 maart 1417 werd Johan de Vriese aangesteld als muntmeester te Hasselt. Hij moest zilveren penningen

munten, van dezelfde kwaliteit als de munten van Brabant, Gelre, Holland en Kleef.¹⁴ Helaas worden geen verdere details gegeven. Uit een nog ongepubliceerde commissie van 13 juli 1417 en een niet nader dateerbare uit 1418 blijkt dat toen 'silvere penningen' werden verordonneerd van 72 op de Trooise mark (3,40 gram).¹⁵ De halve, kwart en achtste penningen moesten proportioneel minder wegen. De opbouw van de serie past bij de braspenning, maar ook bij de plakken. De Utrechtse braspenning weegt echter 4,66 gram: deze munt kan dus niet zijn bedoeld.

In oktober 1418 werden weer plakken geslagen.¹⁶ Op 27 oktober 1418 bracht de stadsbode van Hasselt een brief aan het Deventer stadsbestuur met daarin besloten een 'nye Hasselter plak'.¹⁷ Deze emissie gaf aanleiding tot overleg (op 27 oktober en op 9 november) tussen de drie steden Deventer, Kampen en Zwolle enerzijds en de bisschop anderzijds.¹⁸

De Vriese kreeg op 27 januari 1419 toestemming om de munt gedurende vijf jaar door iemand anders te laten bedienen.¹⁹ Van dat recht maakte hij op 1 april 1420 gebruik door Johan van der Nat toe te staan om goud aan te munten.²⁰ De bisschop noemde Van der Nat op diezelfde dag al zijn muntmeester.²¹ In februari 1420 was een Johan de Vriese als muntmeester benoemd in Brabant.²² Gezien de nauw op elkaar aansluitende periodes mag worden aangenomen dat het hier om dezelfde persoon gaat. De aanstelling in Brabant zou verklaren waarom De Vriese behoefte had aan een plaatsvervanger in het bisdom Utrecht. Dat hij al per 27 januari 1419 toestemming kreeg om een plaatsvervanger te benoemen betekent vermoedelijk dat hij toen al met de gedachte speelde elders een concessie te verwerven.

Een oorkonde van 30 april 1420 bevat instructies voor Van der Nat om

gouden en zilveren munten te slaan 'bynnen onser stat van Renen of anders bynnen onse Stichte'.²³ Hoogstwaarschijnlijk is dus vanaf 1420 weer te Rhenen gemunt. Vermoedelijk ging dit gepaard met het sluiten van de Hasseltse munt.

Op basis van het bovenstaande valt te concluderen dat de Hasseltse munt heeft gefunctioneerd van 1404 tot uiterlijk voorjaar 1410, en later van 1416 of uiterlijk 1417 tot uiterlijk april 1420. De braspenning is waarschijnlijk in de tweede periode gemunt: de tijd tussen de invoering van het Vlaamse voorbeeld in 1409 en de vermoedelijke sluiting van de Hasseltse munt in het voorjaar van 1410 lijkt te kort om nog een navolging te produceren.

Een preciezere datering dan de periode 1416-1420 is voorsnog niet mogelijk: de voorschriften in de ordonanties uit 1416 en 1418 duiden erop dat plakken werden gemunt. Mogelijk zijn de braspenningen per 15 maart 1417 ingevoerd, maar de betreffende documenten geven onvoldoende details om dit te controleren. In dat geval is echter merkwaardig dat in 1417 de munten van maar liefst vier aangrenzende staten worden genoemd, terwijl Vlaanderen, waar de braspenning is geïntroduceerd, onvermeld blijft. De zeldzaamheid van de braspenningen suggereert dat de emissie is mislukt, wat ook zou verklaren waarom de emissie niet wordt genoemd in de Deventer stadsrekeningen.

Conclusie

Nog steeds worden 'nieuwe' middeleeuwse munten ontdekt. Dit betreft met name kleingeld: de voortgang in de detectortechnologie maakt dat vroeger onopgemerkte muntjes nu wel worden teruggevonden. De braspenning was weliswaar al beschreven, de halve groot was nog onbekend.

Numismatische werken, maar ook stadsrekeningen en inventarissen bleken

een andere bron van relevante gegevens. De bestaande literatuur en enkele in de numismatische literatuur nog onbekende vermeldingen lieten toe de braspenning te dateren in de periode 1416 - april 1420.²⁴ En passant hebben we enkele bescheiden aanvullingen gevonden op het overzicht van muntmeesters in Nederland:²⁵ Johan van der Nat muntte vanaf 1420 voor de bisschop, hoogstwaarschijnlijk in Rhenen.

Dergelijke aanvullingen maken meer en meer duidelijk dat het tijd wordt voor een nieuwe catalogus van de Utrechtse middeleeuwse munten. Van der Chijs moge pioniersarbeid hebben verricht, maar inmiddels is zijn werk verouderd. De Mey heeft een geactualiseerd overzicht van de munten gepubliceerd. Deze catalogus is weliswaar nuttig, maar bij het onderzoek voor dit artikel is gebleken dat het overzicht incompleet is. De twee belangrijkste openbare collecties (die van het Geldmuseum en het Centraal Museum in Utrecht) zijn onbestudeerd gebleven en niet alle literatuur is samengevat. Bovendien blijken verschillende archieven nog de nodige ongebruikte bronnen te bevatten. Over de Utrechtse middeleeuwse munt valt dus nog veel te melden. ■

Dankwoord

Graag bedanken wij Jan Pelsdonk en Jan Stuurman voor hun commentaren bij eerdere versies van dit artikel en voor het verstrekken van gegevens, Maarten Brinkman voor zijn hulp bij het bestuderen van de collectie in het Centraal Museum Utrecht, en Janjaap Luijt voor zijn archiefwerk.

LITERATUUR

J.J. DODT VAN FLENSBURG *Archief voor Kerkelijke en Wereldsche Geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht; Deel V* (Utrecht 1846).

W.J. FORMSMA *De oude archieven der gemeente Hasselt* (Assen 1956).

H.E. VAN GELDER *Oostnederlands geld omstreeks 1400 Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 45-66.

KONINKLIJK PENNINGKABINET *Verslag 1942* (Den Haag 1943).

J.R. DE MEY *Les Monnaies des Evêques, de la Ville et de la Seigneurie d'Utrecht (937-1581)* (Wemmel 1991).

J.R. DE MEY *Les Monnaies des Comtes de Flandre (1384-1556)* (Brussel 1986).

G.M. DE MEYER *De stadsrekeningen van Deventer; Deel II 1401-1410* (Groningen 1971).

G.M. DE MEYER *De stadsrekeningen van Deventer; Deel IV 1416-1424* (Groningen 1976).

S. MULLER *Regesten van het archief der bisschoppen van Utrecht; deel I* (Utrecht 1917).

H.J. VAN DER WIEL / H.E. VAN GELDER / J.J. GROLLE / P.M. VAN DER VELDEN Noord- en Zuid-Nederlandse muntmeesters in: E.J.A. VAN BEEK (RED.) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen aan den Rijn 1986).

A. DE WITTE *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain* (Antwerpen 1894).

NOTEN

1. Het stuk is opgenomen in NUMIS onder nummer 1052191.
2. Diameter 34 mm, 4,66 gram; KPK inv. 1942-0021; KONINKLIJK PENNINGKABINET 1943, 3.
3. Diameter 17 mm, 0,33 gram (uitgebroken); NUMIS 1052904; KPK inv.1958-0485; VAN GELDER 1958, 101.
4. Deschamps de Pas X, 26; DE MEY 1986, 30-36.
5. www.geldmuseum.nl, "NUMIS".
6. DODT VAN FLENSBURG 1846, 80; VAN DER CHIJS 1859, 300.
7. VAN DER CHIJS 1859, 148; DE MEYER 1971, 241.
8. DE MEYER 1971, 423.
9. DE MEYER 1971, 486.
10. VAN DER CHIJS 1859, 149-150; MULLER 1917, 48, regest 1954.
11. VAN DER CHIJS 1859, 153-154.
12. VAN GELDER 1980, 65 noot 33, geeft 1,15 gr.
13. VAN DER CHIJS 1859, 160-161, plaat XIV, 14-16.
14. MULLER 1917, 56-57, regesten 1998-2000; Het Utrechts Archief (HUA), Bisschoppelijk Archief inv 371 f 203* en 203*vs.
15. HUA, Bisschoppelijk Archief, inv 371, f 204-205vs.
16. DE MEYER 1976, 111-113.
17. DE MEYER 1976, 113.
18. DE MEYER 1976, 90 en 113.
19. MULLER 1917, 65, regest 2041.
20. MULLER 1917, 75, regest 2098.
21. MULLER 1917, 76, regest 2099.
22. DE WITTE 1894, 194-195.
23. HUA, Bisschoppelijk Archief, inv. 371 f 229.
24. De inventaris van het Hasseltse stadsarchief (FORMSMA 1956) leverde helaas geen aanwijzingen op.
25. VAN DER WIEL et al. 1986.

(advertentie)

MUNTHANDEL G. HENZEN



- ~ Antieke munten (Grieks, Romeins en Byzantijns)
- ~ Nederlandse munten (600 - heden)
- ~ Buitenlandse munten (600 - heden)
- ~ Archeologische voorwerpen



Vraag onze zeer uitgebreide en rijk geïllustreerde tweemaandelijksse prijslijst aan !

Postbus 42 3958ZT Amerongen ~ Tel.0343 - 430564 / Fax.0343 - 430542